

**О'QOTAR QUROLNI, О'Q-DORILARNI, О'QOTAR QUROLNING
ASOSIY QISMLARINI, PORTLOVCHI MODDALARNI, PORTLATISH
VOSITALARINI YOKI PORTLATISH QURILMALARINI QONUNGA
XILOF RAVISHDA EGALLASHNING ASOSIY ELEMENTARINING
JINOIY-HUQUQIY TAHLILI.**

O'zbekiston Respublikasi IIV Andijon akademik litseyi
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası katta o'qituvchisi

Imamov Zuxriddin Achilbayevich

Hozirgi davr nuqtai nazaridan qaralganda, boshqa ko'plab muammolar qatorida o'qotar qurolni, o'q-dorilarni, o'qotar qurolning asosiy qismlarini, portlovchi moddalarni, portlatish vositalarini yoki portlatish qurilmalarini qonunga xilof ravishda egallash, mamlakat iqtisodiy-siyosiy hayotini barqarorlashtirish uchun e'tibor beriladigan eng xavfli dushman sifatida ko'rilishi lozim. Buni quyidagilar bilan izohlashimiz mumkin:

Birinchidan, jinoyat dunyosi qurollanishining kuchayishi va qurollarning ochiq namoyish etilishi butun dunyodagi kriminogen vaziyatning yomonlashuviga sabab bo'layotgan omillardan biridir.

Ikkinchidan, jinoyatchilarning qurollanishi banditizmning shakllanishiga yordam beradi. Qurol ishlatish bilan sodir etilgan jinoyatlar to'liqini, jinoiy guruhlarining aniq kasbiylashuvi, poraxo'rlik, shantaj, tahdid, huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan xavfli miqyosdagi qurolli to'qnashuvlar, fuqarolarning hayoti va sog'lig'iga xavfli tajovuzlar, shu jumladan terroristik xarakterdagi tajovuzlar, yollanma va zo'ravonlik jinoyatlarining o'sishi tendentsiyasi kuzatilmoqda.

Uchunchidan, hozirgi sharoitda butun dunyoda o'qotar qurollarning noqonuniy aylanishiga, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarning o'g'irlanishiga qarshi kurashish muammolari alohida dolzarblik kasb yetmoqda. Maxsus o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'rib chiqilayotgan qonunbuzarliklar ichki ishlar organlari tomonidan faol ko'rilayotgan chora-tadbirlarga

qaramay, nafaqat kamaymagan, balki bir qator boshqa tajovuzlardan farqli o'laroq, nisbatan ko'proq daromad keltiruvchi jinoiy biznesga aylanib bormoqda. Natijada qurol-yarog', o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarga ega bo'lishga nafaqat jinoyatchilar, balki o'zini jinoiy tajovuzlardan himoya qilish maqsadida ijobiy xarakterga ega bo'lgan shaxslarning ham qiziqishi ortib bormoqda.

To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligi konsepsiya¹ jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi eng muhim vazifalardan biri sifatida terrorizmga qarshi kurashda xalqaro tajribadan keng foydalanish, ushbu hodisaga qarshi kurashishning muvofiqlashtirilgan mexanizmini yaratish, barcha huquqbuzarliklarni ishonchli tarzda blokirovka qilishni ifoda etadi.

Beshinchidan, ko'rib chiqilayotgan masalalarning mohiyati shundan iboratki, O'zbekiston barqarorlik va progressiv iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun shart-sharoitlarni shakllantirish yo'liga o'tib, xalqaro huquqiy makonga mustahkam kirib bormoqda. Bu o'rinda, o'q-dorilar va portlovchi moddalarni o'g'irlash, bosqinchilik yo'li bilan va boshqa yo'llar bilan qonunga xilof ravishda egallash uchun jinoiy javobgarlikning muqarrarligining huquqiy asoslarini ta'minlash vazifasini o'z ichiga olgan xalqaro huquqiy hujjatlarga shoshilinch ravishda qo'shilish zarurati mavjud.

Oltinchidan, O'qotar qurolni, o'q-dorilarni, o'qotar qurolning asosiy qismlarini, portlovchi moddalarni, portlatish vositalarini yoki portlatish qurilmalarining noqonuniy aylanishining ijtimoiy xavfliligi shundan iboratki, ushbu ashyolarning noqonuniy muomalasi bilan bog'liq jinoyatlar inson qurbon bo'lishi bilan bog'liq boshqa og'irroq jinoyatlarni sodir yetish uchun qulay sharoit yaratadi. Shuning uchun qonun chiqaruvchi amaldagi jinoyat qonunchiligida o'qotar qurol, o'q-dorilarni, o'qotar qurolning asosiy qismlarini, portlovchi moddalarni, portlatish vositalarini, portlovchi qurilmalar bilan muomala qilish qoidalarini buzish bilan bog'liq bo'lgan jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning butun guruhini aniqladi.

O'zbekiston Respublikasining "Qurol to'g'risida"gi Qonunni qabul qildi va uning 1- moddasida ushbu qonunning maqsadi quyidagicha bayon etilgan: qurol va uning

¹ O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligi kontseptsiyasi <http://www.lex.uz>

o'q-dorilari muomalasi bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi hamda fuqarolarning hayoti va sog'lig'ini, mulkni himoya qilishga hamda jamoat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan.

Kvalifikatsiya muammosini ko'rib chiqayotgan mualliflarning aksariyati "kvalifikatsiya" atamasi nazariya va amaliyotda ma'lum bir mantiqiy jarayon sifatida, shaxsning ma'lum bir ishning belgilarini aniqlash (shaxsiyatini) aniqlash bo'yicha faoliyati sifatida qo'llaniladi, degan xulosaga kelishadi. Jinoyat, muayyan huquqiy baho sifatida ijtimoiy xavfli qilmish.

Qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarni egallab olishning u yoki bu usulini belgilash ko'rib chiqilayotgan jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir qiladi, jinoyatning tugash vaqtini to'g'ri aniqlashga, o'g'irlik, o'qotar qurol va boshqalarni talonchilik yoki bosqinchilik yo'li bilan egallash tarkibini chegaralashga imkon beradi.

Shaxsning Jinoyat kodeksi 247-moddasida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etganlikda aybdorligi to'g'risidagi masalani hal qilishda aybdordan olingan u yoki bu ashyolarning qonunga xilof ravishda egallaganlik uchun javobgarlik ko'zda tutilgan o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalariga taalluqliligini tegishli ekspertiza o'tkazish yo'li bilan aniqlash kerak.

Jinoyat kodeksining 247-moddasi bo'yicha javobgarlik foydalanish uchun yaroqli bo'lgan o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini yoxud foydalanishga yaroqsiz o'qotar qurol yoki portlatish qurilmalarini egallaganda (basharti ularni yaroqli holatga keltirish uchun aybdor aniq imkoniyatga ega bo'lgan bo'lsa) kelib chiqadi.

O'q-dorining bo'lagi (masalan, granataning zapali), agar uning o'zi o'q-dorining barcha xususiyatlariga ega bo'lsa, mustaqil ravishda o'q-dori deb tan olinishi mumkin.

Agar aybdor ishlatishga yaroqsiz bo'lgan o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini qonunga xilof ravishda egallagan va bunda ularning sifatiga nisbatan yanglishib yaroqli deb hisoblagan bo'lsa, sodir etilgan qilmish jinoyatga suiqasd tariqasida kvalifikatsiya qilinmog'i lozim.

O'qotar qurolning tarkibiy bo'laklari va ayrim qismlarini qonunga xilof ravishda egallash keyinchalik otishga yaroqli bo'lgan qurolni yig'ish uchun zarur bo'lgan yetishmaydigan qismlarini tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan taqdirda, o'zganing mulkini talon-toroj etish va o'qotar qurol tayyorlash majmui bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim.

Jinoyat kodeksining 247-moddasiga muvofiq o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini egallaganlik uchun javobgarlik ular qonunga xilof ravishda korxona, tashkilot, muassasalardan, shuningdek, qonuniy yoki qonunsiz tarzda egallab turgan fuqarolardan olingan hollarda ham yuzaga keladi.

Qurolning yaroqliligi deganda nafaqat undan o'q otish, balki odamlarning hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazish imkoniyati ham tushuniladi. Shu bilan birga, havaskor tarzda tayyorlangan o'g'irlangan qurollarning halokatli kuchini hisobga olish kerak. Ushbu maqsadda bunday qurollarning kinetik energiyani aniqlash uchun sud-ballistik ekspertiza o'tkaziladi, bu esa ekspertiza uchun taqdim yetilgan muayyan turdagi qurolning inson hayoti va sog'lig'iga xavf tug'dirishi to'g'risida qaror qabul qilish imkonini beradi.

Ko'rib chiqilayotgan jinoyatni kvalifikatsiya qilishda o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarni o'g'irlash bo'yicha tugallanmagan jinoiy faoliyatga huquqiy baho berishga e'tibor qaratish lozim (bu jinoyatning tugallanmagan jinoiy faoliyatini kvalifikatsiya qilishning ayrim masalalari avvalroq ko'rib chiqilgan).

Sud amaliyotini o'rganish shuni ko'rsatadiki, qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarni o'g'irlashga tayyorgarlik ko'rganlik uchun sudlanganlik holatlari o'rganilgan umumiy ishlarning 0,7 foizini, suiqasd uchun esa 3,9 foizini tashkil qiladi.

Aksariyat hollarda sudlar ushbu tarkibda tugallanmagan jinoiy faoliyatni kvalifikatsiya qilish to'g'risidagi savollarni to'g'ri hal qilishadi. Biroq, o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarni o'g'irlash tarkibiga

nisbatan, tugallanmagan jinoyatni kvalifikatsiya qilish bir qator xususiyatlarga ega va quyidagi hollarda mumkin:

- shaxs o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi qurilmalarning foydalanishga yaroqsiz bo'lgan qismlarini ulardan foydalanishga yaroqli qurollar, o'q-dorilar, portlovchi qurilmalar yasash maqsadida o'g'irlaganda;

- moddada jinoyat tarkibining obyektiv tomonini tashkil etuvchi harakatlar sodir etilganda;

- ko'rilayotgan jinoyatning predmetida faktik xatolik mavjud bo'lganda, ya'ni agar aybdor ishlatishga yaroqsiz bo'lgan o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini qonunga xilof ravishda egallagan va bunda ularning sifatiga nisbatan yanglishib yaroqli deb hisoblagan bo'lsa, sodir etilgan qilmish jinoyatga suiqasd tariqasida kvalifikatsiya qilinmog'i lozim.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 1995 yil 21 iyuldagi 4-sonli qarorida "O'qotar qurol, o'q-dorilar, qurol va portlovchi moddalarni o'g'irlash, qonunga xilof ravishda olish, olib yurish, saqlash, tayyorlash yoki sotish bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi Qarorida o'q-dorining bo'lagi (masalan, granataning zapali), agar uning o'zi o'q-dorining barcha xususiyatlariga ega bo'lsa, mustaqil ravishda o'q-dori deb tan olinishi mumkinligi.

O'qotar qurolning tarkibiy bo'laklari va qismlari ishlatishga yaroqli bo'lgan qurolni yig'ish uchun but bo'lgan hollarda, sodir etilgan qilmish Jinoyat kodeksining 247-moddasi bilan kvalifikatsiya qilinmog'i kerak.

14 yoshga to'lgan har qanday shaxs, shu jumladan, o'z xizmat vazifasiga qurol va ushbu jinoyatning boshqa ashyolari ishonib topshirilgan shaxs subyekt hisoblanadi.

Ruhiy nuqsonlari bo'lgan shaxs tomonidan o'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalarni qonunga xilof ravishda egallab olgan paytda u o'z xatti-harakatining haqiqiy mohiyatini va ijtimoiy xavfliligini to'liq anglab yetgan va uni boshqarishi mumkin bo'lgan taqdirda, xususan, sud boshqa har qanday jazo bilan bir qatorda, albatta, bunday shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari masalasini ko'rib chiqishi kerak.